

PhD., dots. Maqsud Rustamov
Toshkent moliya instituti

MAKROIQTISODIY KO‘RSATKICHLAR VA KICHIK BIZNESGA BERILGAN KREDITLARNING EKONOMETRIK TAHLILI

Kichik va o‘rta biznes segmenti bank uchun foydali mijozdir, lekin rivojlanayotgan davlatlarda makroiqtisodiy beqarorlik, kichik va o‘rta biznes sub’ektlarini rivojlangan davlatlarning kichik va o‘rta biznes sub’ektlari bilan taqqoslaganda asosiy muammo sifatida ularni moliyalashtirish ko‘zga tashlanadi. Biz biznes rivoji bilan shug‘ullanadigan davrda yashayapmiz - bu biznes uchun beriladigan kreditlar sonini ko‘rsatadi. Maqolada kichik biznes sub’ektlariga berilgan kreditlarning hajmini ortishiga ta’sir etuvchi omillar ekonometrik tahlil qilingan. Shuningdek, amalga oshirilgan tahlillardan tegishli xulosalar shakllantirilib kichik biznesni kreditlash hajmini ortib borishi kelgusida yaxshi samara berishi borasida takliflar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: kredit, model, valyuta kursi, inflyasiya.

PhD, Associate Prof. Maksud Rustamov
Tashkent institute of finance

ECONOMETRIC ANALYSIS OF MACROECONOMIC INDICATORS AND SMALL BUSINESS LOANS

Abstract. The small and medium business segment is a profitable customer for the bank, but macroeconomic instability in developing countries and the financing of small and medium-sized businesses is a major problem compared to small and medium-sized businesses in developed countries. We are living in a time of business growth - this is the number of loans for business. The article provides an econometric analysis of the factors influencing the growth of loans to small businesses. Also, the relevant conclusions were drawn from the analysis, and suggestions were made that the increase in lending to small businesses will have a positive effect in the future.

Key words: credit, model, exchange rate, inflation.

*“Kambag‘allikni kamaytirish – bu aholida tadbirkorlik ruhini
uyg‘otish, insonning ichki kuch-quvvati va salohiyatini to‘la ro‘yobga
chiqarish, yangi ish o‘rinlari yaratish bo‘yicha kompleks iqtisodiy va
ijtimoiy siyosatni amalga oshirishdir”*

Sh.Mirziyoev

Kirish

Jahon tajribasi ko‘rsatishicha, mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida, aholi bandligi va daromadini oshirishda eng asosiy omil tadbirkorlikni rivojlantirish ekanligi ma’lum. Sir emaski, iqtisodiyotning jadal sur’atlar bilan rivojlanishi uning tarkibidagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari ulushining ko‘payib borishi bilan belgilanadi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushining kun sayin ko‘payib borishi esa, o‘z navbatida, mamlakatda yaratilgan ishbilarmonlik muhitiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi. Bugungi kunda mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 55,7 foizni tashkil etmoqda [11].

Xalqaro valyuta jamg‘armasining ma’lumotlariga ko‘ra, “bugungi kunda

dunyoda 90 foiz korxonalar kichik va oʻrta biznesga tegishli boʻlib, ular jahonning 63 foiz aholisini ish bilan taʼminlamoqda. Yevropa Ittifoqi miqyosida kichik va oʻrta biznesning umumiy salmogʻi 99,8 foizni tashkil etgani holda, aholini uchdan ikki qismini ish bilan taʼminlamoqda [12]”. Shuningdek, dunyo mamlakatlarida kichik biznesning aksariyat qismi oilaviy korxona shaklida ish yuritmoqda. Yevropa davlatlari yalpi milliy mahsulotining 40-50 foizini, Osiyo mamlakatlarida 65 foizdan 82 foizgachasini, Lotin Amerikasida 70 foizga yaqinini oilaviy biznes ishlab chiqaradi. AQSh iqtisodiyotida uning ulushi 95 foizdan ziyod miqdorni tashkil etadi [9]. Yuqoridagilardan kelib chiqib, mamlakat rivojida va aholi bandligini taʼminlashda kichik biznesning ulushi juda kattaligidan dalolat berib turibdi.

Kichik biznes subʼektlariga kredit ajratishda unga taʼsir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili yetarlicha oʻrganilmaganligi va undan kelib chiqadigan natijalar asosida xulosalar shakllantirish bilan bogʻliq muammolarning mavjudligi va ularning yechimiga qaratilgan ilmiy izlanishlarni olib borishni taqozo etadi.

Adabiyotlar sharhi

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini kreditlash va uning hajmini ortishini ekonometrik tahlili boʻyicha bir qator xorijiy hamda respublikamiz olimlari ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan va tegishli xulosalar shakllantirilgan, ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Lekin kichik biznesga berilgan kreditlarga valyuta kursi va inflyatsiyaning taʼsiri undan kelib chiqadigan natijalar yetarlicha tahlil etilmagan.

Iqtisodchi olim Mustafa U.Karakaplan “COVID-19 inqiroziga javoban AQSh hukumatida kichik biznes va ularga yordam berish uchun ish haqini himoya qilish dasturini (PPP) yaratdi. 1 million AQSh dollarigacha boʻlgan PPP kreditlari emitent banklari uchun bir xil hajmdagi oddiy kichik biznes kreditlari uchun oʻrnini toʻldiruvchi boʻlganligini tahlil qilgan. Shuningdek, u 1 million dollargacha boʻlgan qoʻshimcha PPP krediti eng kichik firmalarga qoʻshimcha dollarga teng anʼanaviy kreditlarga multiplikativ taʼsir koʻrsatishini tahlil qilgan [8]”.

Shuningdek avtoregressiv taqsimlangan kechikish (ARDL) modeli oʻnlab yillar davomida (iqtisodiy) oʻzgaruvchilar oʻrtasidagi munosabatlarni bitta tenglamali vaqt seriyali oʻrnatishda modellashtirish uchun qoʻllaniladi deb iqtisodchi olimlar Engle va Granger, Hassler va Woltersning ilmiy ishlarida qoʻllanilgan. Uning mashhurligi, shuningdek, statsionar boʻlmagan oʻzgaruvchilarning kointegratsiyasi xatolarni tuzatish jarayoniga teng ekanligidan kelib chiqadi va ARDL modeli EC shaklida qoʻllaniladi [6].

T.Adrian va boshqa olimlarning tadqiqotlarida biznesning har qanday turdagi kredit mablagʻlariga boʻlgan talabining bir xil siklik xususiyatlarining identifikatsiya qilgan va unga koʻra kredit oqimlarining Umumiy iqtisodiy siyosat noaniqlik indeksi (Overall Economic Policy Uncertainty index) innovatsiyalariga nisbatan munosabatini tahlil qilgan va bu kredit taʼminoti shartlarining oʻzgarishi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Olim taklif etgan modelning spetsifikatsiyasi bilan rasmiy sinov shuni koʻrsatadiki, EPUning bir xil standart

og'ish o'sishi zarbadan bir yarim yil o'tgach javobning eng yuqori cho'qqisida ekstensiv marjada 3,2% ga kredit taklifining qisqarishiga olib kelishi ma'lum bo'ldi [13].

Tahlil va natijalar

Ushbu maqolaning tahliliy qismi 2012-2021 yillardagi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va kichik biznes soni hamda unga ajratilayotgan kreditlar hajmining o'sishini ta'siri o'rganilgan.

Tanlangan ko'rsatkichlarning matematik va iqtisodiy ko'rsatkichlar hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda, ekonometrik modellash keng qamrovli yordamchi testlar bilan ARDL (Autoregressive distributed lag model) usulida qurishga qaror qilindi. Mahalliy iqtisodiyotda kichik va o'rta biznes rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ko'rsatkichlarni tanlashda barcha ta'sir kanallari hisobga olinadi. Ekonometrik model quyidagicha tavsiflanadi:

ARDL - Avtoregressiv taqsimlangan kechikish modeli odatda bir tenglama doirasidagi vaqt oraliqlari ma'lumotlari bilan dinamik munosabatlarni tahlil qilishda ishlatiladi. Bog'liq o'zgaruvchining joriy qiymati o'zining o'tgan davrdagi realizatsiyalariga - avtoregressiv qismga, shuningdek qo'shimcha tushuntirish o'zgaruvchilarning joriy va o'tgan qiymatlariga - taqsimlangan kechikish qismiga bog'liq bo'lishiga ruxsat beriladi. O'zgaruvchilar statsionar, nostatsionar yoki ikki turning aralashmasi bo'lishi mumkin. Muvozanatni tuzatishda ARDL modeli uzoq muddatli va qisqa muddatli ta'sirlarni ajratish va kointegratsiyani yoki umuman olganda, o'zgaruvchilar o'rtasida uzoq muddatli munosabatlar mavjudligini tekshirish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu axborot mezonlari asosida ARDL modelini optimal miqdordagi kechikishlar bilan baholash uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu test yangi hisoblangan chekli namunali kritik qiymatlar va taxminiy p-qiymatlarini o'z ichiga olgan postestimation buyrug'i "estat ectest" sifatida amalga oshiriladi. Ushbu muhim qiymatlar model konfiguratsiyasining keng doirasini qamrab oladi va adabiyotda mavjud bo'lgan oldingi jadvallarni almashtiradi. Ular namuna hajmini, tanlangan kechikish tartibini, tushuntirish o'zgaruvchilari sonini, va cheklanmagan yoki cheklangan deterministik model komponentlarini tanlash bilan amalga oshiriladi. ARDL buyrug'i modelni baholash uchun Stataning regress buyrug'idan foydalanadi. Natijada, chiziqli (vaqt seriyali) regressiyalar uchun standart keyingi baholash buyruqlari bilan spetsifikatsiya sinovlari o'tkazilishi mumkin va dinamik prognozlarni olish uchun prognoz buyruqlar to'plamidan foydalanish mumkin.

1-jadval

2017-2020 yillar oralig'ida makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va kichik biznes sub'ektlariga berilgan kreditlar va ularning o'sish dinamikasi [10-11]

№	Sana	Kichik tadbirkorlarga ajratilgan kreditlar (mlrd.so'm)	Valyuta kursi (AQSh dollari)	Kreditlar bo'yicha foiz stavkasi	Inflyatsiya ko'rsatkichi
		Y	X1	X2	X3
1	yanv.17	1182,5	3239,62	13,90	9,60